

БОЖО МИЛАЧИЋ

ВРАЋАЊЕ ЗАВИЧАЈУ*

Пет је година између Вешовићеве збирке *Вијорења*¹ и збирке *Гајџан воде у долини*², а разлике су готово невјероватне. У *Вијорењима* се тек у по којој песми може наслутити таленат. У књизи *Гајџан воде у долини* присутан је зрео и квалитетан пјесник. Једина спона која веже те двије књиге истог аутора јесте мекоћа, само је у *Вијорењима* мекоћа пригушена репортерством, жељом да се о свему надуго и широко, распричано, проговори, док је мекоћа у другој књизи - пуни поетски квалитет.

У *Вијорењима* пјева млад човјек, бивши ратник уморан од рата, дјечак "жут од глади и безумно гладан његе и радовања", презасићен горчином доживљаја и успомена. У књизи *Гајџан воде у долини* пјева умјетник који спасава изгубљено дјетињство, доживљаје из ратних дана, љубав и друговање с пејзажима, натапајући све заједно - дубљим смислом.

Немиран, а жељан и жедан, радознао и искрен, живи Вешовић у збирци *Гајџан воде у долини* у немирном ритму свог непосредног пјесничког путовања; сав је опијен дјетињством и добротом; сав је у благом свјетлцању сјећања и свјезини присно упијених доживљаја који су остали сачувани у даровито нађеној ријечи, у титрају њеном и звуку, у одјеку цјеловито сачуваном и недјељивом не само у најбољим пјесмама као што су *Пасијел*, *Поморанча*, *Полимска киша*, *Бура* и *Трамонијана* него и у већем броју снажних стихова из циклуса *Празновање вида* и *Пола је мене на њучини*.

---

* Текст из књиге "Црногорске књижевне теме", Побједа, 1989.

¹ Радоња Вешовић: *Вијорења*, НОПОК, Београд, 1950. Уредници: Оскар Давичо и Душан Костић.

² Радоња Вешовић: *Гајџан воде у долини*, Народна књига, Цетиње, 1955.

У Вешовићевој ријечи свјетлуцају први доживљаји, блиста у њима сребро завичајног Лима, диме стрехе на потлеушицама; бијели се прољеће у расцвјеталој трешњи; прелије се модрина шљивика; цикне процијеп стијене, и киша мека полимска налети као сјећање. Јесен заигра у ријечи пјесниковој, заигра по ливадама, а магле се грушају над долином и вјетар их разноси уз Комове. Мијеша се с облацима и невременом. И "снијег шапама шапуће". На свом пјесничком путовању, у овој збирци, Вешовић је сачувао заправо два завичаја, спајајућу у једној сретно пронађеној метафоричности храст и маслину, сједињујући доживљај зелене долине и ријеке, камене пустиње и немирног неба изнад Комова са доживљајем Приморја, са бјелином запјењених таласа и благим слијетањем галебова, и не осјетивши колико у том сједињавању живи истина о човјеку из његове пјесме *Насљедници*, истина животна и поетска о човјеку који се наједном јавља у срећно интонираној пјесми *Поморанче*, посебно у завршним стиховима пјесме:

*А с Ловћена бијел слази
Вук очњака оtkривених:
Већ за врајом ледно дише,
И њуна им њедра срче.*

У стиховима о свом правом завичају, у којима чува свој доживљај зеленог гајтана Лима, Вешовић је остао и даље необично мек. Остао је некадашњи дјечак болестан од мекоће и разњежености која ипак не прелази у сладуњавау сентименталност, јер сјећање изазива наивност без које се пјесма не ствара, јер сјећање враћа изгубљено.

Из сјећања се рађа радост, а из радости теку спонтани стихови о зеленој долини Лима и сњажним Комовима, стихови у којима се као у дивном Лубардином и Милуновићевом сликарству стапа фигурално с апстрактним:

*У којањима каменим
два се млијечна неба дошичу -
кљуном ласће њишоме,
срмом бачене младце.*

(Гајтан воде)

Очито, Вешовић ужива у пејзажу и доживљава га спонтано. У завичајном, сасвим. Необичан пејзаж свога краја Вешовић проналази једноставним сликама, и само га зато чува, јер би свака исфорсирана слика, јер би свака лоше одабрана, или повишена ријеч, неминовно одвлачила у патетику. Квалитет праве пјесничке ријечи Радоње Вешовића јавља се у тренутку пјесникове снаге да с патетиком обрачуна, да раскине, иако му патетику намећу успомене, иако је дозивају доживљаји, иако је приближава страх да се једноставном ријечју не

окрњи богата љепота виђеног и доживљеног, љепота с којом се пјесник стапа у свакој пјесми, најсадржајније и дубоко у пјесми *Зеленој мојој долини*, у којој су слике невјероватно живе, у којој се наизмјенично смјењују свјетлост и сјенке откривајући пространства ливада и равнице око ријеке са бусијама у кланцима; далеку једну прошлост која је натопљена мирисом гатке и враџбине; сурова истина животна у борби за опстанак, за одржање. А мекоћа, и у једном и у другом случају. Мекоћа у слици. У стиху. Не извире мекоћа у Вешовићевим пјесмама из романтичарских расположења којима је наш човјек и иначе веома подложан, него баш из супротних извора: из тегобе, из отимања самоћи, из отимања самовању, јер мало гдје у нашој земљи човјек осјећа и доживљава самоћу као у завичају, ужем и ширем овог пјесника, у завичају Његоша и Марка Миљанова, у завичају Михаила Лалића, и мало се гдје човјек бори против самоће и самовања, и отима се томе, као у Црној Гори.

И кад Вешовић запјева старинским стихом и ритмом, пјевушећи њежно, помало и чобански:

*Благо њеби, њрешњо бијела,
што си млада као нада,
што си неком њолейјела
из наручја водопада.*

то је пун бијег из самовања, то је отимање самоћи и почетак Вешовићева објашњавања тог страшног осјећаја који је мамио свим умјетницима из Црне Горе крик, па тако и њему, јер што је друго пјесма *Провинција*, коју је посветио Душану Костићу, него пуста жеља да се полети из наручја водопада самовања, да се убије чама осамљености, да се дозову видици, да заплусне свјетлост и загрије радовање, да се дозове, доживи све што је супротно од доживљених слика натопљених чемером:

*У њруженој руци -
сџм
у завоју цесџте -
сџм
у руџици смијешка -
сџм
у шаву књиџе -
сџм
у њокрову ноћи -
сџм
у сџмом себи -
сџм.*

Тако је с Вешовићем. Код њега је: мисаоност - осамљеност. У њему је: емотивност - друговање. И с пејсажом и са човјеком, у сваком трену, најдубље док јесен пасе шуме, камен и ливаде, а вријеме зобље човјека.

Трају само понесене успомене. И вјечан је само завичај. А када негдје на путу по Њемачкој, иза рата, запише:

*Овдје -
камен сам
п̄оред цес̄т̄е,
камен с̄иудени
и ниш̄т̄а више.
Вра̄иш̄т̄е ме
ш̄т̄о п̄рије мом конаку
да зароним лице
у црне бразде:
хоћу да за̄ијевам
на мом језику,
хоћу да се смијем
на мом језику,
хоћу да за̄иљачем
на мом језику -
и да се ӯгасим
на мом језику;
на п̄ра̄гу моме,
на мом о̄гњ̄иш̄т̄у...
Ш̄т̄о п̄рије -
вра̄иш̄т̄е ме род̄иш̄т̄ељки.
(Нијемос̄т̄)*

опет је све то, само из једне друге осаме, природно враћање изворима радовања, својој јединој пуној радости. То је искрено дозивање завичаја из осамљености, јер је у пјесниковој личности за сва времена, за увијек, запретана врела жеља; он зна: обећан је завичају, обећан је зеленом гајтану свога Лима:

*Колијевко ѓорских сњеџова
крвљу освеш̄е шарана -
ако буде с̄иарос̄т̄и
сиједо̄г ћеш ме њиха̄ш̄и.
И нек ле̄гну међу нас
п̄ри мора и девеш̄т̄ конака,
ш̄еби за п̄рво муцање
п̄ре̄рш̄т̄и кос̄иш̄т̄у дӯз̄ујем.
(Обећан)*

И у стиховима о Приморју Вешовић је остао њежан, јер се без мекоће, без њежности не да ни замислити његово поетско сагледавање свијета. Само, у овом случају њежност добија посебну обојеност коју намеће - мушкост. У стиховима, у којима се враћа дјетињству, двије су чежње: једна је дозивање изгубљене радости; друга је осјећај дубоке присности са завичајем. Изгарајући у ватри таквих осјећаја, Вешовић заправо сагледава и оживљава прве понесене усхите и пејзаже, па ту треба и пронаћи одговор зашто је Вешовић у приморским мотивима боље и најпотпуније пронашао себе пјесника. Он је у мекоћи пејзажа, у благодсти приморског сунца, у немиру мора, у смирености маслине и палме, у цику галеба нашао нешто давно раније упознато, наравно, виђено у сасвим другом крају, упијено некада чулима дјетета и понесено као сан да би се у једном ненаданом сусрету све расцвјетало. Буђењу таква доживљаја кумовала је и литература. Док у пјесмама о завичају одјекује народни глас, свирала негдје цикне, а цијук је обојен звуком чактара, - у пјесмама о Приморју чује се жица медитеранска и осјећа се Лорка. Као да је присутан иза ових, иначе успјелих стихова о галевовима:

*Кљунови им од наранце,
а ѿрје им од даљине,
с ѿрољећа кад се кликом јаве
зайјене се баџремови,
у јесен муѿину кад их склоје
снијеџ остане ѿред мора.*

Није овдје ријеч о имитацији, јер се имитација лако препознаје. Препознаје се по лажном звуку и намјештености, а ово је Вешовићево стваралаштво. Ријеч је о томе колико умјетник може помоћи умјетнику да на свој начин сагледава свијет и да му наметне своје умјетничке облике. Увјерен сам да је Лоркина поезија помогла буђењу једног великог Вешовићева сна, да му је омогућила да препозна најприсније у тренуцима немира и узбуђења. Да је Лорка на Вешовића дјеловао потврђује и пјесма *Еѿида мјесечине*, која живи добрано, од призвука и ритма Лоркине *Невјерне жене*. Но, тешко је говорити о утјецајима кад је ријеч о аутентичним пјесницима. Вешовић је један од таквих. Сигуран сам да овај пјесник није имао дубљих додира с поезијом Владимира Видрића, иако би нетко могао доћи до закључка да је, рецимо, Вешовићева пјесма *Гајѿан воде* сасвим видрићевски интонирана. Кад се прочитају Вешовићеви стихови:

*Поѿонули модри свјеѿови,
леме се у ѿрслим чашама,
и на дну љуљашке ѿуѿују,
с облацима и ѿранама.*

намеће се брзо асоцијација на оне познате стихове Видрићевог:

*У шрави се жуће цвјетови
и зује злаћане ичеле,
за сјенашим оним сјаблима
крујни се облаци бијеле.*

Таква асоцијација само боље открива Вешовића пјесника и потврђује његов таленат. У пјесми се осјећа Вешовићев завичај, као што се у Видрићевој осјећа Хрватско загорје, а вриједност таквих пјесама не треба ни тражити толико у ономе што је изречено, колико у ономе што стихови помажу да се наслути, јер се такве пјесме, како је говорио Антун Барац, "не доимају толико по ономе што је у њима изричито изречено, него по ономе што оне усто побуђују".

У Вешовићевој поезији јавља се и један занимљив проблем: његови стихови о жени и љубави, главном пјесникову поетском немиру и мотиву, слабији су од пјесама из првог и четвртог циклуса, иако се и из тог циклуса мора издвојити цјеловита и добра пјесма *Бова*, сва од горчине и искрености, иако се мора прихватити и његова лирска балада у којој доживљено пјева:

*Ведро јој небо на иуиу
- да сјаси,
и вољена земља
џдје сјаје -
за ову ноћ љуиу
ишио сашире без рана,
за ову ноћ ишио се џаси
и каје -
са мном у ирозору, ишрамонџана.
Заволио сам је немуишио
и рујним исшод нокаџа,
и себе, себе ирви иуи,
у мирису мараме
и заџим без себе осџао
у ишражењу, сам,
џа ноћ - о враиу камен.*

*Таване вода носим у себи,
а џама. И вјештар ме џања:
дај да се ишрујемо ишишином
удвоје, ишрамонџана.*

*И не ори канџама
у џоноре мене, камена,
до јуче она џу је била
сад више ничеџ нема:
све је изнуџра изниџела
муџна вода. Жена...
када је враџа моје собе
џихо за собом заџворила.*

Заокупљен мотивима који га инспиришу за љубавну лирику, Вешовић често нема мјере, а понекад му и понестане даха. Он, можда и не слуги да је најбоље стихове о жени и љубави написао у низу својих пјесама у којима жена није ни споменула, али је неизбјежно присутна у симболима и слугама. Она је обала и спаљена трава, она је маслина "милокровна од грожђа", она је у пјесми галебова и у мартовском плесу, она је и поморанџа которанка, и црвчак који кишу чека, тријем палме рашчешљане, магла, машта и цвијет липе, грешни осмијех насљедника "оних добричина из припјеџких мочвара и шума"; она је све то и у сваком је том симболу, а ипак није тамо гдје је пјесник директно помиње, није у *Чекању*, није у *Будној ноћи*, јер су то више тражена него изговорена љубавна писма и туговања, а заправо више мир него немир.

Потребно је рећи пјеснику и у часу кад се без икакве резерве прима његова добра књига стихова, кад се признаје, и с радошћу прима љепота њена, да мора бити брижљивији у избору пјесама и брижљивији у пјесмама, наравно никада на штету спонтаности, јер се међу веома добрим стиховима нађу непотребни и сувишни. Зашто ће му на примјер у *Полимској киши* она два стиха:

*над књиџом уморна
клоне ми ево џлава.*

Скроман, као и сви прави пјесници, Вешовић је у једном стиху најбоље открио себе. Записао је:

*Невиђеноџ још највише осџаће
да ме зове,
и не дозове.*

У тим стиховима су немири и сагоријевање његова пјесничког путовања, богатство доживљајно, сигурно поетско сагледавање. У свему је истина тренутка битисања, кретања његова, које је заправо само блијесак у трајању времена. Вешовић искориштава свој тренутак битисања да би га сачувао другима, осјећајући понекад да је сџм, иако је сву-

да, иако је најчешће "гдје се сњегови млади јагње и магла машта", у крају свом, у зеленој долини својој, са сјећањима, причама, кумствима и сњеговима, друговима, бусијама, вјером и невјером, пожарима и руком дјетињом, која "бољку односи", јер је истовремено и пјесникова. Одатле је потребно да се иде даље, смионо, да се раскида с епиком, са сувишним, да се прегнантним стиховима исписује судбина човјека, и зато - наша. А то зависи, наравно, само од пјесникових немира и квалитета који су потврђени, који трају, у које се зато и вјерује.

Вријеме и поезија, Загреб, 1961.